

Hoofdreactioneel

Nadenken, debatteren en heel hard werken

Dit nummer van *Thema* gaat over het stelsel van hoger onderwijs. Daaronder verstaan we het in het geldende recht vastgelegde geheel aan taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van de erkende hogeronderwijsinstellingen, dat tevens de onderlinge verhoudingen tussen de instellingen bepaalt. Het stelsel is in Nederland en Vlaanderen (maar ook elders in Europa) een terugkerend punt op de agenda. De redenen waarom dit het geval is kunnen verschillen, evenals de actoren die hiertoe het initiatief nemen. Voor *Thema* is de reden om dit nummer eraan te besteden vooral het opnemen van de stand van zaken van een lopend gesprek. Kwalitatief hoogwaardig onderwijs is voor iedere samenleving van grote betekenis, maar de omstandigheden en verwachtingen vanuit de samenleving, de politiek en de instellingen vragen om voortdurende reflectie op de toekomst. Is er vanuit dit perspectief nu of op termijn behoefte aan bijstelling van het stelsel?

In theorie zijn er ten minste twee redenen te bedenken waarom dit het geval zou kunnen zijn. In de eerste plaats kan de spanning tussen de alledaagse werkelijkheid van het onderwijs en onderzoek (noem het de professionele leefwereld) en de formele structuur waarin dat functioneert binnen de instellingen te groot worden. Professionals moeten in staat zijn hun leefwereld en de structuur daarvan op een logische manier met elkaar te verbinden. Lukt dat niet, bijvoorbeeld omdat aan studenten of docent-onderzoekers onmogelijke eisen worden gesteld, dan lopen interne spanningen op. En die spanningen zijn er in dit tijdsgewricht te over. Er zijn soms heftige debatten over het al dan niet politiek stelling nemen in (inter)nationale conflicten, de onzekere rechtspositie van grote groepen medewerkers of de omstandigheden waaronder studenten tegen hoge kosten moeten studeren binnen opleidingen met beperkte flexibiliteit.

Een tweede mogelijke reden waarom er behoefte aan bijstelling van het stelsel zou kunnen zijn, is de instrumentele, politieke opportuniteit. Zodra de overheid aanpassing van doelen of middelen verlangt, is een debat over het bestel al

snel onontkoombaar. Ook deze spanningen zijn in deze tijd niet van de lucht. De aansluiting van onderwijs en onderzoek op de arbeidsmarkt en de bijdrage aan de innovatie in de belangrijkste economische sectoren, maar ook de roep om een concretere en heldere verantwoording van door de instellingen geleverde prestaties blijven steeds maar weer een issue. Daar komt bij dat in de samenleving de twijfel over de waarde van wetenschappelijke inzichten is toegenomen (bijvoorbeeld als het gaat om corona) en politiek ingrijpen in de aard van de discussies binnen de instellingen (zoals rond het Israëliësch-Palestijnse conflict) zichtbaarder wordt.

De vraag bij elk van de genoemde voorbeelden (intern of extern geïnitieerd) is natuurlijk of aanpassing van het bestel spanningen doet verminderen dan wel dat verdediging ervan de goede weg is. Ook omdat je buiten de vastgelegde structuren wegens kunt bewandelen die instellingen of hun koepels ertoe brengen op onderwerpen nadere of afwijkende afspraken te maken. Dit laatste was in Nederland het geval bij de introductie van de zogeheten prestatieafspraken, die een sterke hiërarchisering van het hoger onderwijs tot gevolg hadden. Deze ontwikkeling zien we ook, maar wellicht minder expliciet, bij teruglopende overheidsfinanciering voor het publieke onderwijsbestel. Traditionele publieke taken op het terrein van – in het

In de samenleving is de

twijfel over de waarde

van wetenschappelijke

inzichten toegenomen

Het hoger onderwijs is van ongekende immateriële en materiële waarde

bijzonder – het onderwijs komen onder druk te staan en kunnen door selectie aan de poort worden opgevangen. Instellingen kunnen dan door verhoging van de studiekosten voor studenten, of door specifieke afspraken met private ‘sponsors’ extra inkomsten genereren. Zie als voorbeeld de Verenigde Staten. Aanpassing van het bestel door andere dan de daarvoor bevoegde actoren (in casu de instellingen) lijkt zo impliciet en zonder fundamentele discussie te worden afgedwongen. Een mechanisme dat de beweging WO in Actie de afgelopen jaren in Nederland overigens terecht heeft blootgelegd.

Het is uiteraard onmogelijk om in dit nummer aandacht te besteden aan het gehele complex van vragen dat in dit perspectief binnen het hoger onderwijs speelt. De aandacht van de auteurs gaat primair uit naar de hoofdlijnen van het stelsel en spitst zich toe op de uitdagingen bij de uitvoering van de klassieke taken: onderwijs, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening. De verhouding tussen het beroepsonderwijs en het algemeen vormend (academisch) onderwijs speelt hierbij een cruciale rol. In de afgelopen decennia hebben Nederland en Vlaanderen ingrijpende besluiten genomen, die elk op fundamentele vragen een wezenlijk ander antwoord hebben gegeven. De Europese harmonisatiegolf die in 2002 heeft geleid tot de invoering van het driefasenmodel (bachelor, master en doctoraat) vormt hierbij de sleutel.

In Nederland stond deze vernieuwing in de context van de beleidsnota ‘Hoger onderwijs: autonomie en kwaliteit’ (HOAK). Het proces heeft in de loop van meer dan een decennium geleid tot twee pijlers binnen het hoger onderwijs die wat het onderwijsniveau vergelijkbaar zijn, maar verschillen in oriëntatie (professie-gericht en academisch). De overheid stuurt daarbij op hoofdlijnen en waarborgt de kwaliteit. Vlaanderen heeft gekozen voor een andere route en groeide stapsgewijs naar een model waarin hogescholen beroepsgericht hoger onderwijs op niveau 5-6 van het Europees Kwalificatieraamwerk verzorgen en universiteiten academisch onderwijs op niveau 6-8. De hogescholen hebben de masteropleidingen overgedragen aan de universiteiten, die duurzame samenwerkingsverbanden met meerdere hogescholen hebben gevormd (de zogenoemde associaties).

Het hoger onderwijs is van ongekende immateriële en materiële waarde voor onze samenleving. Universiteiten en hogescholen zijn vanwege hun open karakter en gerichtheid op het verleggen van grenzen intern altijd in discussie en extern voor discussie vatbaar. We moeten dit koesteren en er tevens voor waken dat het betere niet de vijand wordt van het goede. Reflectie op het bestel blijft echter voor ieder van de betrokken actoren nodig om de grote waarde ervan steeds weer voor het voetlicht te brengen, en om beelden te vormen van de mogelijke aanpassingen die nodig zijn door culturele, sociale of economische ontwikkelingen in de toekomst. Variërend op de laatste volzin van Bert van der Zwaan in zijn inspirerende boek *Haalt de universiteit 2040?* uit 2017: elk bestel haalt 2040, ‘maar het vergt nadenken, debat en vooral heel hard werken om aan alle nodige veranderingen vorm te geven’. De bijdragen aan dit nummer zullen stuk voor stuk inspiratie opleveren voor een goed gesprek.

Huib de Jong
is hoofdredacteur van Th&ma